

TÜRK
DİLİ

AYLIK DİL VE EDEBİYAT DERGİSİ
Yıl 21, Cilt XXV, Sayı 246, 1 Mart 1972

Kâtip Çelebi

(1609 - 1657)

Doğum yeri İstanbul olan Abdullah oğlu Mustafa'yım. Hanefî mezhebinden, İsrakî meşrebindeyim. Ülkemiz bilginleri arasında Kâtip Çelebi, divandakilerce Hacı Halife diye anılırım. Bir kuluna Tanrı'nın kendisine vermiş olduğu nimetleri anması o nimetlere teşekkür etme sayılacağından Süyûtî, Şa'rânî, Yâkut-u Hamevî, Şeyhülislâm İbn-i Hacer vb. kişiler kitaplarının sonlarında kendi yaşamöykülerini anlatmış, kimileri de bu konuda ayrı kitapçıklar yazmış olduğundan onlara uyararak ve Tanrı'nın bana bağışlamış olduğu nimetleri anarak, ben de burada yaşamöykümü yazmakta bir sakınca görmüyorum.

Babamdan duyduğuma göre, 1017 (1609) yılının zilkadesinde doğmuşum. Babam Abdullah, Enderun¹'a girmiş ve oradan belli görevle çıkarak silâhdarlar² topluluğuna katılmış ve bu görevle yetinerek seferlere gider gelir olmuş idi. Kendisi dinine bağlı, dürüst bir kişi olup bilgilerle şeyhlerin toplularına devam eder ve geceleri ibadet eylerdi. Yaşım beş ya da altı olunca, *Kur'an* okutmak ve tecvit³ öğretmek için bana Kırımlı İmam İsa Halife'yi öğretmen olarak atadı. Ondan *Kur'an*'ı ve tecvitten *Mukaddime-i Cezeriye*'yi ve Şurutu's-salâf kitaplarını okudum. Sonra bu okuduklarımı Mesih Paşa ve Zekeriya Efendi Darü'l-kura⁴'sında İbrahim Efendi ve Nefeszade'ye ezber dinlettim. Ve *Kur'an*'ın yarısını sunmakla yetindim. Bundan sonra İmam İlyas Hoca'dan *Tasrif*⁵ ve *Avâmil*⁶ okudum ve Bügri Ahmet Çelebi diye tanınmış olan hattattan yazı yazdım. Yaşım on dörde gelince babam görevinden her gün için on dirhem para vererek beni kendi topluluğuna katarak divan kalemlerinden Anadolu Saymanlığı diye tanınan kaleme çırak⁷ verdi (1032 /1623). Bu kaleimde bulunan halifelerden az zaman içinde hesap kurallarını ve siyakat yazısını öğrendim. Askerin 1033 (1624)'te Abaza Paşa isyanına karşı gidişlerinde babamla bu sefere katılarak o yıl Kayseri çevresinde

¹ Sözlük anlamı "iç". Osmanlılarda devlet işlerinde ilerde görev alacakların sarayda eğitim ve öğretim gördükleri özel okul.

² Yeniçerilerden seçkin bir sınıf. Savaşa giderken padişahın solundan daha sonra da arkasından yürürlerdi. Bir çeşit koruyucu ve yol açma hizmeti görürlerdi.

³ *Kur'an*'ı özel kurallarına göre okuma bilimi.

⁴ *Kur'an*'ın çeşitli kıraatlara göre okunuşunu öğreten *Kur'an* uzmanlık okulu. *Kur'an* yedi ya da on okunuş üzere saptanmıştır.

⁵ Arapça fiillerin çekimi, fiil çekimi.

⁶ Arapça dilbilgisinde bir sözdizimi kitabı.

⁷ Yazman adayı.

yapılan savaşta bulundum (Tercan Seferi). Sonra yine babamla Bağdat seferine gittim (1035/1626). Dokuz ay süren kuşatma süresince kıtlık, yenilgi, umutsuzluk acıları içinde kaldım. Şu var ki bu sıkıntılara – kişisel olmayıp genel olduğundan – katlanılmıştı. المصيبة اذا عمت طابت “Elle gelen düğün bayramdır.” ذلك تقدير العزيز العليم “Bu çok yüce ve her şeyi en iyi bilen Tanrı'nın takdiridir.” (Kur'an, XXXVI, 28.)

Buradan üzgün dönüp Musul'a geldiğimiz zaman altmış yaşlarında bulunan babam 1035 (1626) zilkadesinde öldü ve oradaki Cami-i Kebir mezarlığına gömüldü. Bir ay sonra Nusaybin yakınlarındaki Cerrahlı denilen yerde amcam da öldü. Buradan hısımlarımdan birkaç kişiyle Diyarbakır'a dek geldim ve orada kaldım. Babamın dostlarından Mehmet Halife diye bilinen zat beni Süvari Mukabelesi⁸ denilen kaleme koydu.

(Sullemi'l-vusûl ila tabakati'l-fuhûl *)

Kâtip Çelebi'nin yaşamının bundan sonraki bölümünü en son yapıtı olan *Mizanü'l-Hakk*'ın sonundaki özyaşamöyküsünden izleyelim⁹:

“1036 (1627) ve 1037 (1628)'de Erzurum kuşatmasında bulunup 1038 (1629)'de İslâm askeriyeye İstanbul'a geldi. Daha önce sözünü ettiğimiz Kadı-zade Efendi'nin en çok adının duyulduğu günler olduğundan bir gün geçerken Sultan Mehmet Camii'ne uğradı. Rahmetlinin konuşması düzgün olup etkili sözler söyler ve işiten mutlaka va'zını dinlerdi. Çoğu sözleri bilim öğrenmeğe teşvik ve bilgisizlikten kurtarmağa çaba harcatma amacını güttüğünden, o sıralarda sanki gönlün dizginini ele alıp tahsille uğraşma semtine çekip götürdü gitti.

Babamın vasiyeti de bu yolda olduğundan önce gördüğü alet bilimlerinin¹⁰ başlangıcını yeniden ele almaya başlayarak az zamanda *i'rab*¹¹ ve *ter-kib*¹² alışkanlıklarını geliştirdi. Sözü geçen şeyhin derslerine varıp Hüsrev Paşa sefere gidince va'zını ve dersini dinledi. 1039 (1630)'da Hemedan ve Bağdat seferini seferleyip 1041 (1632)'de geri İstanbul'a gelip yine sözü geçen şeyhin derslerine devam etmeğe başladı. Rahmetli, dersinde tefsir, *İhyau'l-ulûm*, *Şerh-i Mevâkıf*, *Dürer* ve *Tarikat* okuturdu. Çoğu dersleri yüzeysel ve yalındı. Zira akla dayanan bilimlerin semtine bile uğramadığından tefsirde bu çeşit bilimlere değinen konular geldikçe, Kadı, bu ara felsefîlik eyler, dermiş.

⁸ Maliyede gelir ve gider hesaplarını yapan, karşılaştıran, askerlikte yoklama işlerini yapan bölüm.

⁹ Yazarın kendi yazısıyla bu kitabı İstanbul'da Şehit Ali Paşa Kitaplığında 1877 sayıdadır. Biz bu yazıyı, Ord. Prof. Şerefüddin Yaltkaya'nın *Keşfü'z-Zunur*'a yazdığı önsözden araştırarak aktardık.

¹⁰ Yazar, bu yapıtında kendinden genellikle üçüncü şahıs olarak söz ediyor.

¹¹ Bilimi öğrenmeye yarayan temel bilimler, alet bilimleri: Dilbilgisi, lügat, mantık vb.

¹² Arapçada sözcüklerin cümledeki görevlerine göre sesleri (hareke)'nin değişikliğe uğraması. Arapça sözdizimi biliminin önemli bir bölümü.

¹³ Bir bileşik sözcük ya da cümle meydana gelecek biçimde sözcükleri yan yana getirme.

“Kelâm-ı felsefe fülse değer mi,
Ana sarraf-ı Keyyis¹³ baş eğer mi?”

(mısra)

“Mantıkiler¹⁴ ölür ise gam değil”

diyerek bunların benzeri sözleri “المُرُّ عَدُوٌّ لِمَا جِهَلٌ”: “Kişi bilmediğine düşmandır.” deyişine uygun özdeyişler söylerdi. Âlem halkıyla birkaç konuda çekişmeye neden olup çok kitap görmüş idi. Çoğunlukla kendi davasına uygun düşen meseleleri beller, hazırlıklı olarak yeri geldiğinde söylerdi. “نعم الناصر الجواب الحاضر.”: “Hazır cevap ne güzel yardımcıdır.” sözüne uygun olarak kendine karşı olanları susturmak konusunda usta idi. Raks ve devir hususunda eski davayı yenileyip bütün Halvetîler, Mevlevîler ve mezar bekçileri kendisine düşman olmuşlardı. “Tahta depenler, ve düdük çalanlar, yetiş Toklu Dede, yetiş Bukağlı Dede!”¹⁵ diye her va’zında taşlamadan, alay etmeden yapamazdı. Öte yandan Sivasî Efendi ve benzerleri, “evliya ve tarikati inkâr eder, halkı doğru yoldan saptırıcı ve zındıktır¹⁶” diye dil uzatırlardı. Bir zaman, Peygamberimizin anasının, babasının Müslüman sayılıp sayılamayacağı, peygamberlerden birinin adı geçince salavat getirme, Peygamberin sahabesinden biri anılınca “Tanrı ondan razı olsun” demek, Regaip¹⁷ ve Kadir¹⁸ namazları üzerine anlaşmazlıkları sürdürerek birçok dedikoduya, tartışma ve çekişmelere neden oldu. Kendisi ince ve sezici bir zekâyâ sahip bir kişi olduğundan bu gibi çekişmeye konu olacak meseleleri birtakım ahmakların ayaklarına köstek yaparak “خالف تعرف”: “Karşı çık, tanımırsın.” sözüne uygun olarak padişahlarca tanınmış ve herkesin üstüne geçerek işini yürütmüştü. Öbür ahmaklar bu gösterişi gerçek sanarak, taklit ile bağnazlık yoluna düşüp, kuru kavgayla başlarını derde soktular. Şimdi de Kadızadelilerin, halk arasında bu konularda aşırılıkla tanındığı, herkesçe kınandığı açıklamaya muhtaç değildir. Fakir, bundan önce, nicesini, orta yol sınırına doğrultup o bağnazlıktan kurtarmak için bu özlü ve küçükük kitabı kaleme getirdim.

1043 (1634)’de Veziriazam Mehmet Paşa başkomutan olup asker Halep kışlasına gitmekle kutsal hac niyetiyle yine sefere çıkıp Halep’ten Hicaz seferi nasip oldu. Hac görevini yerine getirip, ziyaretten sonra padişahın ordusu Diyarbakır’da iken, gelip o kış şehirde kimi bilginlerle sohbet ve istifadeye

¹³ Akıllı, anlayışlı.

¹⁴ Mantıkçılar, genel mantıkla uğraşanlar.

¹⁵ Kadızade’ye göre, tahta depenler, Halvetîlerin zikir biçimlerini; düdük çalanlarla ise ney üfleyen Mevlevîler kastediliyor.

¹⁶ Müslümanlara göre, Tanrı’ya ve kıyamete inanmayan, görünüşte Müslüman olduğu halde gerçekte kâfir, münafık.

¹⁷ Arap aylarından recebin ilk perşembeyi cumaya bağlayan gecesi.

¹⁸ Ramazan ayının yirmisinden sonraki tek sayılı gecelerden biri. Yirmi yedinci gece olduğu sanılır. Kutlu bir gecedir.

önem verildi. 1044 (1635)'te Rahmetli Murat Han ile Revan seferini seferleyip, kırk beşte dönüp içten dürüstlikle yönümüzü doğrultup, on yıl kadar zaman, sefer ve hareketle geçip nice cenkler ve olaylar görülüp hac ve savaş işleri tamam oldu. “رجعنا من الجهاد الأصغر الى الجهاد الأكبر”: “Küçük savaştan büyük savaşa döndük.” sözü üzere bundan sonra öğrenme yolunda nefsimizi vakfedip kalan ömrümüzü yüce ilim elde etme yoluna ayırdık ve Tanrı'nın verdiği rızkı bilim araçlarına harcamak nasip oldu. Bu niyetle İstanbul'a geldiğimizde, Halep'te oturduğumuz sırada sahaf dükkanlarının kitapları görülüp Tanrı'nın verdiği esin ile kitap adlarının yazılmasına başlandı. İstanbul'a gelip miras yolu ile biraz mal elimize geçince kitaba verilip büyük bir tutku ile uğraşmaya başlandı. 1046 (1637)'de o kitapları incelemek nasip olup doğal eğilimim dolayısıyla tarih ve tabakat ve vefeyat¹⁹ kitaplarını okumak hoşuma giderdi. 1047 (1638)'de yine akrabadan zengin bir tacir ölür ve malından bize birkaç yük akça kalır. Niyetimdeki doğruluk ve inancımdeki içtenlik bereketiyle kapıları açmak ve araçları kolayca elde etmek mümkün oldu. Tanrı'nın verdiği kolaylıkla bilimleri öğrenme kapıları açıldı, doğal eğilimimize yaşama düzenimiz yardım etti, az zamanda çok yol gidildi. Mirastan gelen paranın üç yük akça kadarını kitaba verip, kalanıyla evi yenileyip ve evlenme hazırlıklarını yaptık. Ve fazlasını geçime ve sağlık içinde yaşamaya verdik. 1048 (1639)'de Sultan Murat Han, Bağdat fethi için yola çıkınca eski niyetime bağlı kalarak seferden vazgeçilip, ilimle uğraşma nedeni ileri sürülmek üzere kalınmış idi. O zaman geniş kavrayışı ve erdemiyile tanınmış A'rec Mustafa Efendi kadılıktan ayrılıp, ders verme yoluna heves ettiğinden ders vermeye başlamış idi. *Bezvâvî Tefsiri* başlangıcından dersini dinlemeye gidip, akıl yolu ile elde edilen konularda olsun kitaplardan alınıp söylenenlerde olsun, gördüğüm ve derslerinde bulunduğum öbür bilginlerden onu daha bilgili ve kavrayışlı bulup, rahmetliyi kendime üstat edindim. Onlar da fakiri öbür öğrenciler gibi görmeyip büyük bir sevgi ve ilgi göstermekteydiler. Arada dostluk ve yakınlık hasıl olup nice yıllar kendilerinden yararlanmış ve sohbetlerinde bulunulmuştu. 1049 (1640)'da Ayasofya dersiami Kürt Abdullah Efendi 1050 (1641)'de Süleymaniye dersiami rahmetli Keçi Mehmet Efendi'nin dersleri dinlenildi. Abdullah Efendi akli ve nakli bilimlerde yetenekli idi. Mehmet Efendi Arapçada inceleme, gerçeği arar, akla dayanan konulara uğradıkça “Bizim bildiğimiz değil, bilür var ise söylesün.” diyerek insafli davranırdı. Kadızade gibi bilmediğini kötüleyip, ona karşı çıkmazdı. 1050 (1641)'de Sührani Ahmet Haydar öğrencisi Veli Efendi gelip, bilim, mantık, maânî²⁰ ve bey'an²¹ bilimleri onunla kar-

¹⁹ Türlü çağlarda ve belli bir meslekte yetişmiş kişilerin yaşamöyküsünden söz eden yapıtlar. *Tabakatü's-süfiyye* gibi.

²⁰ Bir çeşit üslup bilimi. Türlü cümle biçimlerinden, bunların nerelerde kullanılacağından söz eden bilgi kolu. Eski edebiyatın bir bölümü.

²¹ Duygu ve düşüncelerimizi açık, güzel ve yanlışsız kullanma alışkanlığımı kazandıran bilgi. Araplarda belâgat denilen bilginin bir bölümü.

şıklı tartışıldı. 1051 (1642)'de tarih kitaplarının yazdığı 150 kadar devlet başkanları *Fezleke* adlı bir defterde özetlenip, şeyhülislâm rahmetli Yahya Efendi, bir kopyasını Padişaha göndermek için temize çekin, dedi. Üzerinde durulmadı. 1052 (1643)'de rahmetli Vâiz Veli Efendi'den hadis rivayet edenleri, peygamberden bir hadisi ilk rivayet edeni buluncaya kadar geriye doğru araştırmak bilimini öğrenmek için *Nuhbe* ve *Elfiye* dersine başlanıp, iki yılda hadis usulü bilimi tamamlandı. Adı geçen rahmetli de bu bilimi Mısır'da rahmetli İbrahim Lükânî'den öğrenmişti. Onların dayandığı hadis rivayetçilerinin yolu ile Hazreti Peygamber'e bu fakirin hadis rivayetinde dayandığı senetler²² ulaştı.

Bu sırada *Şeyhzade* ile *Kâdı Tefsiri* birleştirilerek *Sadru's-şeria*'nın Kara Kemal biçiminde yazılmaya başlandığında günde birer sayfa yazılırdı. Elli üç ve elli dört yılları da derslere devamla ve bilimsel uğraşlarla geçti. On yıl kadar süre gece gündüz uğraşılıp sayısız kitap görmek ve çoğu bilimleri incelemek mümkün oldu. Kimi vakit bir kitabı görme isteği uyanınca akşam gün battıktan sabah gün doğuncaya dem mum yanardı. Usanç ve üzünlük gelmezdi. On seneye yakın öğrenciler gelip yararlanır oldular. Önce hazırlık ve başlangıç derslerini okudular. Rahmetli Yahya Efendi: "Ders der misiniz ve kitapların açıklamalarını ve dipnotlarını (haşiye) okur musunuz?" der idi. Fakir de: "Ders okurlar, lâkin açıklamalara çoğu zaman baş vurulmaz." derdim. Zira, fakirin yöntemi her çokluğa birlik yönünden girmek, tümünü kavramak ile asılları elde etmek idi. Ayrıntılara bağlı kalıp, çok söz söyleme yönüne gitmek vakit öldürmek diye karar verilmişti. Bir tek bilimle yetinmeye çabanın yüceliği izin vermedi. 1055 (1646)'te Girit seferi çıktı. O vesileyle yeryüzü ve denizler ve kara biçimlerine önceden olan doğal eğilimimden ötürü yöneldim. Harita resmi nice olur ve o konuda yazılıp çizilen ne kadar irili ufaklı kitap varsa hepsi görüldü. Bu sırada tutulan yol gereğince mukabele baş halifesi ile aramızda anlaşmazlık çıktı. "Yirmi yıl hizmetten sonra halifelige sıra gelmiştir. Bu meslekte daha bize sıra gelmemiş midir?" denildiğinde, bu iş ömür boyu süreceği anlaşılınca "Allaha emanet olun!" diyerek bir köşeye çekilme yönüne gidilmişti. Bu davranış bilim öğrenimine uygun düşüp daha çok uğraşmayı sağladı. Üç yıl kadar bir süre kenara çekilip yazı ve öğretimle uğraştım. Bu süre içinde Rahmetli A'rec Efendi'den *Adud Şerhi* ve *Şerh-i Eşkal-i Tesîs* ve *Şerh-i Çağmîni* ve *Aruz-ı Endülüstî* okuyup, *Zîc-i Ulug Big*'den düstur-u takvim çıkarılmasını görüp daha önce tefsirde *Tavzih* ve *İsfahant* ve *Kadimîr* ve *adab-ı bahs*²³ ve *Fenarî* ve *Şerhi Tehzîp* ve *Şemsiye* derslerini dinlemiştim. O aralıkta öğrenciler sarfta ilk bilgilerin ve mantıkta *Fenarî* ve *Şemsiye Şerhi*, *Câmî* ve *Muhtasar* ve *Feraiz* ve *Mülteka* ve *Dürer* derslerini okuyup bir kısmını tamamladı. *Kadimîr* ve

²² Burada bir hadis terimidir. Ravi'lerin rivayet ettiği hadisler, o hadisleri rivayet eden kişiler.

²³ Tartışma yöntemi.

Şerh-i Makasıt gibi genel konuları okudular. Bu sırada rahatsızlanıp şifa bulmak ve tedavi olmak için *İlm-i Hurûf* ve *Esmâ* ve *Havâss* kitapları görülüp sağlığım düzeldi. 1057 (1648) sıralarında Akhisarlı Ahmet Rumî-oğlu Mevlâna Mehmet – ki çağının kabiliyetli kişilerinden idi – fakirin oturduğu eve yakın oturduğundan riyaziyat derslerine devâm eyledi. Geometride *Şerh-i Eşkal* ve hesapta Ali Kuşçu *Muhammediye*'sini okuyup zîc²⁴den takvim yöntemi çıkarma kuralını gördü. Bu bilimin güçlükleri göz önünde apaçık görülüyordu. O öğrencinin ricasıyla o zaman *Muhammediye*'ye yarısına kadar karışık bir açıklama yazmışım. Üstün zekânın öldürücü olduğu onda ve ben fakirin çocuğunda gözlemlenip, ikisi de öldüler. Sözü edilen açıklama olduğu yerde kaldı ve artık onu temize çekmeği bile canım istemedi. Sözü geçenden sonra beş on öğrenci *Muhammediye* dersini okuyup şerhi tamamlamayı rica ettiler. Pek o kadar istidatları olmadığı için şevkim kırıldı ve usanç geldi. Ayrılıp bir köşeye çekilme zamanı sona yaklaşınca önceleri yazılan *Takvimü't-tevarih* Türkçe ve Farsça karışık ve cetveli bir güzel biçimde yazılıp iki ayda tamamlanınca 1058 (1649) sonlarında Şeyhülislam Abdurrahim Efendi, Veziriazam Koca Mehmet Paşa'ya gönderip, "Bunun çok mertebeye istihkakı vardır, ama dünya işlerine değer vermez, makam ve mevki istemez. Kendi mesleğinde onun için ne yapılabilirse asla tereddüt edilmeden yapılınsın!" diye tembih eylesmişti. Zira, rahmetlinin dersinde bulunup bilimsel sohbetlerde bulunmuş, kitapçıklar sunmuşum. Değerimi tam anlamıyla bilip ara sıra çağırarak tarihle ilgili konularda danışmalar yapardı. Tarihlere baş vurma konusunda bu fakirle yetinirdi. Bu paşaya, fakire karşı olan şakiler, para pul yedirip onu aleyhime çevirmek için çok uğraşmışlardı. Karşı çıkmayıp istenilen ikinci halifelige atadı. Bilimin ve sevginin bereketi onların malına üstün geldi. Çok geçmeyip o kötü kişiler berbat oldular. Kimseye muhtaç olmayacak kadar yaşamımı sağlayan bu kadar parayla yetinip daha çoğunu istemek akla uygun olmadığından, kanaatla ve bu aşamadaki hizmetle yetinmek daha uygun görüldü.

... 1061 (1651) ve 1062 (1652)'de *Süllemü'l-vusûl ilâ tabakati'l-fuhûl* adlı tabakat kitabımızın ilk cildi "ta" harfine dek beyaz olundu. Sözü edilen kitapta öncekilerle sonra gelen büyüklerin yaşamöyküleri yazılmıştır. 1063 (1653)'de muhazarat maddelerini harf sırasına göre düzenleyip *Tuhfetü'l-ahyar fi'l-hikemi ve'l-emsali ve'l-eş'ar* adıyla "cim" harfine varınca beyaz olundu.

Ve kitap adları, bu zamana dek görülüp incelenen tarih ve tabakat kitaplarından yerlerine yazıldıktan başka, kendi elimden geçen kitapların binlerce kitabı ve yirmi yıldan beri sahafların aktııp getirdiği bütün kitaplar yerlerine yazılıp mevzuatı'l-ulum²⁵ kitaplarında yazılı olan üç yüzü

²⁴ Yıldızların yerlerini ve niteliklerini göstermek üzere eski astronomi bilginlerinin düzenledikleri cetvel. Bundan çıkan sonuçlara "zâyiçe" denir.

²⁵ Bilimlerin konularını öğreten kitaplar.

aşan bilim de harf sırasıyla yerlerine yazıldı. Birçok konular, garip meseleler yazıldı ki, onunla bütün kitaplar ve bilimler üzerinde toplu bilgi hasıl olsun ve buna *Keşfü'z-zunun an esâmi il-kütübü ve'l-fünûn* adı konup önceleri müsveddesini gören bilginler beyazını rica ettiklerinden "ha" harfine dek birinci cildi beyaz edilerek çağın bilginlerine sunulmuş idi. Beğendiler ve takdir ettiler.

Evvelce coğrafyada *Cihan-nüma* adlı yapıtın meydana getirilmesine başlanmıştı. Hristiyan ülkeleri İslâm kitaplarında yazılmadığından Avrupa'da basılan *Atlas Major* resimleri alınıp çevirisinin yapılması istendi.

Daha önce Fransız rahiplerinden iken Müslüman olan Şeyh Muhammed İhlâsî Latince mahir olduğundan *Atlas Minör* bir buçuk yılda dilimize çevrilip adına *Levamiü'n-nur* denildi. Ondan sonra *Cihan-nüma*'nın beyazına başlandı. Ve bir Frengî²⁶ tarih de çevrilip Hristiyan hükümdarları tarihi oldu. Ve *Revna ku's-saltana* adlı Kostantiniyye Tarihi de dilimize çevrilip ve *Fezleke*'nin genişçe, yıl esasına göre çevrilmesi, bölüm bölüm yazıldı. Rahmetli Bahaî Efendi şeyhülislâm iken üç garip mesele üzerine fetva istendiğinde bir cevap verilmeyince bir risale yazılmasına başlandı ve devletin düzeni konusunda *Düsturu'l-amel* adlı bir küçük kitap yazıldı. 1064 (1653) ve 1065 (1654)'de kanunname ve müftülerin (şeyhülislâm) yazısıyla garip meseleleri içeren geniş fetvaları toplayıp veren *Recmür-racim bi's-sîni ve'l-cîm* yazılıp kitaplıkta bulunan üç yüz cilt kadar mecmualardan fihriste çekilen dört bin kadar risaledeki yararlı bilgileri seçme işine girişildi. Ve iki kıtada pek çok mecmuanın içindekiler yazıldı. 1066 (1655)'da donanmanın durumu üzgünlüğe neden olduğundan, kaptanların deniz savaşları ve seferleri ve kimi tersane ve deniz durumları *Tuhfetü'l-kibar*'da yazılıp 1067 (1656) seferinde bu kitapçık yazıldı. Bu zamana gelinceye dek haftada bir iki gün geçim işi için kaleme gidilip geri kalan zamanı müzakere, mütalaa ve yazıya sarfetmek nimeti nasip oldu. Umulur ki bundan sonraki ömür de böylece geçer.

(*Mizanü'l-Hakk fi ihtiyâri'l-ahakk*, yazılışı 1068 (1657), İstanbul 1306, 155 s.)

Sadeleştiren: İbrahim OLGUN

²⁶ Batı Avrupayla ilgili, Avrupalı.